

uzajamna napetost čine slik prevažno semantičkim, a ne zvukovnim fenomenom. Aluzivnost, podtekst i, čak, značajni vantekstovni prizivi pridaju Markovićevom iskazu dragocen kvalitet slojevitosti i višesmislenosti. S druge strane, utisak obilja proističe iz raznolikih emotivnih tonalitetā — vedro, igrivo, rezignirano, gorlo — koji se srećno smenjuju i pretapaju u ovim zapisima.

Recimo na kraju i to da satira, po jednom dobrom mišljenju, podrazumeva reciprocitet: osporavajući, dopušta i mogućnost sopstvenog osporavanja. Doista, šta se u Markovićevoj knjizi može osporiti? Malo šta, zanemarljivo malo — svega nekoliko epigrama s bojom i ukusom opštih novinskih mesta u znaku mallih, prizemnih povoda. Kako je broj uistinu duhovitih i originalnih, jezički varniranih i značenjski prodornih iskaza neuporedivo veći, i ikako je celovit utisak o ovoj knjizi medvosmisleno povoljan, imamo sve razloge da verujemo kako je Ilija Marković stasao u zrelog i zanimljivog pisca.

JURE DETELA: »MAPE«,

Mladinska knjiga, Ljubljana, 1978.

Piše: Denis Poniz

Ostajemo verni binarnom principu — me mi u našim zapisima, već opštinstvo koje se bavi slovenačkom kulturom: jedne su poezije konkretne i uništavaju sva slova, dakle, fuji, napolje s njima; druge koriste previše reči, dakle, fuji, napolje s njima. Jedni pesnici objavljuju knjige s polazećim obodima, a drugi jedva dolaze do majušnih broširančica. Jedni su slavni, moćni, vredni nagrada, a drugi su samo njihovih antipodi, senke, nepotrebna i smetajuća gomila. Jedni su članovi Društva (slovenačkih pesnika) — tu pljujemo u sopstvenu činiju, pa šta! — a drugi pišu tek tako. Ovih primera u dvojstava koji sačinjavaju svet poezisa u Sloveniji ima još mnogo.

Međutim, prijatno je i progovoniti nekoliko reči o knjizi poezije koja je sasvim drugačija od onoga što je obuhvatio uvod, poezije koja je srcem i dušom drugačija, koja otkriva ono što ostaje skriveno opštem, kolektivnom slepilu (za trenutak, za vek, zauvek? Ko bi znao...), koja ne ulazi u kalupe i protivkalupe koja nije konfekcijska, serijska, glajšaltovana roba bez posebne trajne vrednosti.

To da je Onfej svojom poetičnošću menjao zver i otvorao put u Had, predstavlja, naravno, prirodnu gročku laž i lupeštvo na kojima počivaju dve hiljade godina evropske poezije, a pre svega ubeđenja onih koji od poezije žive i koji je proizvode u neslućenim količinama. Mađa se dublje ne spuštamo i ne želimo da postavimo antionfeične teze o početku i biću evropske poezije, moramo priznati da nas knjiga Jureta Detele, *Mape*, vodi nekamo drugde, ustranu od grčke izveštačenosti i umonnog evropskog oponašanja.

Pre svega i najpre: Detela veoma malo podražava i veoma se malo obazire na tradicionalizam koji je poslednje kopile evrop-

ske građanske estetike. Virlo je malo mesta u knjizi od sedamdeset i pet takstova gde bismo mogli naslutiti veze s evropskom građanskom starudijom: Vrednostima i Merilima, Redom i Kanonom, Idealom i Lepotom, Uzvišenošću i Neponovljivošću. Sve u uvodu nabrojane slovenačke lestvice dvojnosti izneveruju, a svaki je naučnik još samo za staro gvožđe. Detela kaže: *Ako jedno lice (govori) iz smrti, umrečeš.*

U zbirci se više puta pojavljuje vatra u najrazličitijim vezama, a gotovo uvek samo s jednim, sredšnjim i plemenitim zadatkom: očistiti kazivanje, spaliti mu svu patinu, osloboditi ga svih primesa, tradicionalističkog lišaja, izgoreti u kazivanju sve što nije dragoceno i postojano kao zlato. Detela se pita: *je li ono što se iz usta skotrlja, reč izgovorena za ljude; Detela odgovara: Rasuđivanje ti otvara dečju padavicu: ništa nije za tebe) što bi bilo nevidljivo; Detela pita: Pišeš li, Volte Vitmane, šta dolazi u tebe? Detela odgovara: Dođi vatro, Ti si crvena.) S tobom se ne pomeram, / prikovao stenama i zelenilom / kad zemlja nestaje u otrovu.*

Pri tom, naravno, jezik Detelove poezije nije samo metafoničan i filozofski /ako ne bi bilo tako, per definicionem, Detela bi pisao novinarske članke ili ispunjavao obrasce u kakvoj opštinskoj službi/, već skniva u sebi nešto sasvim drugo. To drugo je svest o sopstvenom postupku, svest o odnosu prema materijalu /Detela na mnogim mestima pita svoje pisanje o njemu samom: o »upotrebi« reči, o njihovoj »prisutnosti« ili »odsutnosti«.../, o odnosu prema izražavanju koje nije izraživanje senjskog, već izraživanje pojedinačnog, svetog, tajanstvenog: *Ništa nije zaboravljeno / u celoj istoriji / Bog se uči / na mom primeru.* Zanimljiva parenteza: za Šalamuna je bog još uvek kriterijum, jer mu se izjednačava — Detela ga postavlja na nivo đaka koji još ništa ne zna, za nje-

ga on nije kriterijum, već samo mogućnost da se nešto jednom spozna, razjasni, domisli. Pesnički jezik Jureta Detele u *Mapama* je tajna. Može ga čitati samo onaj koji zna da raščita kôd, koji zna da mu se podredi, da položi svoje znanje i isvoju svest o poetičnom u ono što je slućeno i oznaćeno. Oznaćeno rećima Jureta Detelle. Posebnim, do sada još nepoznatim i nepriputnim kôdom poetičnog. Kôdom koji nije serijski kôd Šalamunove ili kakve druge serije ponavljanja /znam: prvi, početni članovi senije — u našem slučaju Šalamun — nisu krivi što dolazi od takvih krpanijskih ponavljanja / — original je u prvobitnom znaćenju reći. Biti original, biti prvi i još nedopunjeni akt u množini aktova koji čine svet, predstavlja, naravno, nelak i neprijatan zadatak. Zato takva dela u svetlosti serijske umetnosti treba potisnuti što više ka rubu, u mrak, u nepoznato, a ako već ugledaju svetlost sveta, neka je ugledaju u najslabijim mogućim okolnostima, bez zaštite, bez sigurne nuke koja bi ih svetlošću osvetlila.

Velika je sreća što je poezija Jureta Detele u *Mapama* već po svom rođenju obdarena takvom svetlosnom mogućnošću koju će ćuvati od svih »pristojnih« i »zvišenih« kumova koji svakog sata na svakom mestu imaju otvorene prazne tabake hantije koje pritišćaju svojim binarnim mudrostima i Većnim Merilima Lepote. Velika je sreća čitati poeziju Jureta Detele i putem čitanja vraćati se početku poezije: *Sunce je slast u nezrelosti / crni ukus krvi / Meduzasto biće se u vatri / rađa / sve boje neka budu proklete /, koja je nekad sasvim drugo od Većnih Merila Lepote, koja, u najboljem slučaju, raćaju neukusne, glumaćki podvniškujude, a rećima prazne knjige Izabranih, Sabranih, Prebranih, Nabranih, Pobranih, Ubраниh i sličnih dela.*

Velika je sreća, također, otkriti u proćitanom ćvrst, asketski jasan i zreo odnos prema poezi-

ji, prema delu, prema traženju i, me neposletku, prema svesti da je u delu, traženju i izgradnji skriveno bezbroj zamki koje jezik u svom izmicanju postavlja.

Preveo Vojislav Despotov

RADOMIR SMILJANIĆ: »LJUBAVNE ISPOVESTI SOFIJE MALOVRAZIĆ«,

ZAPIS, Beograd, 1978.

Piše: Branko Popović

Smiljanićeva knjiga pripada porodici onih pripovednih tekstova koji hotimićno izmiću kanonima jednog ćistog žanra, da bi se, po potrebi, slobodnije mogli koristiti preimućstvima nekolicke bliskih žanrova odjednom.

U uvodnoj belešci rukopisa sam autor daje žanrovko i sadržajnsko određenje dela: »Pred nama je nešto kao dnevnik; neka vrsta podsetnika najvažnijih dogodovština jedne žene...«, reklo bi se čak neka vrsta hronike meshvaćene ljubavi Sofije Malovrazić, osebe koja je uvek bila spremna da se svim svojim bićem, telom (takođe, i pred sentimentalnim i putenim uživanjima. Ovi zapisi...« (Podvukao B. P.)

Kako je uvodna beleška sastavni deo pripovednog teksta, razumljivo je da se (u njemu naveden) žanrovsko samoodređenje dela može uzeti samo uslovno. Rukopis se, ipak, može svrstati u *epistolarnu* prozu blisku »dnevnicu«, »isповestima«, »hronici« intimnih »zapisa« koji teže romanesknoj formi.

Ljubavne ispovesti Sofije Malovrazić nalice Geteovom romanu *Jadi mladoga Vertera* i glavnim predmetom i popularnom formom ljubavnog »romana« u ravno, razlikovanje u složenosti pismima. Ne razmatrajući, naravno, razlikovanje u složenosti i umetnićkim svojstvima ovih dela, može se reći da je, u odnosu na priću o Verteru, Sofijina ispovest dvostruko preokrenuta: u njoj se ispoveda žena (ne muškarac), a okonćanje ljubavnih »jada« stremi pre komićnom negoli tragićnom razrešenju; taćnije, glavni krak pripovednog smisla — saglasno našem mesentimentalnom vremenu — parodijski je usmeren prema ljubavnim neodživima muškaraca. Ali, kad se već pristupa karakterizaciji *upoređivanjem*, onda se s više razloga ova ispovest prićom *Petrijin venac* Dragoslava Mihajlovića, u kojoj, kao i ovde, žena stoji u središtu priće; iz njene se nalivne svesti i »neukog« jezika raća složena slika mećuljudskih odnosa današnjega sveta. Za razliku od pretežno tragićne Petrijine priće, Sofijina ispovest, uprkos privremenim ljubavnim neuspesima, deluje veoma optimistićno.

Prića je prililćno jednostavna: mlada i lepa radnica (i radnićka supruga) Sofija Malovrazić, majka ćetvoro dece, zaljubila se u drugara svoga muža, studenta M. P., koji, zauzet »revolucionarnom izmenom sveta«, nema vremena da prihvati Sofijine ljubavne izazove, miiti, pak, ima moralne smelosti da, zapostavljajući društvene, opšte probleme, zadovoljava i neke (istina teško odloživ) lićne prohteve i strasti. Sofija šalje i prima pisma,

ali na njene neposredno iskazne ljubavne pozive nema prirod-
nog odgovora.

Kojim su (to srećama okrenuti muški stanovnici »romana«, kad mimo svojih prirodnih (a mestumjivih) naklonosti prema dražima Sofijinje telesne lepote, odustaju da u ljubavi s njom potraže malo uhvatljive ljudske sreće? U stvari, svi su ovdje, na ovaj ili onaj način zaokupljeni traženjem i osvajanjem sreće: Sofija — u zadovoljavanju ličnih ljubavnih lhtenja, a dvojica intelektualaca s kojima bi ona bez predrasuda ukristila ljubavne snage — poduzeli su se usrećiteljstva *čovečanstva*; slikar — svojom umetnošću, student — političkom borbom za prava radničke klase. Obojici su nadohvat ruke draži Sofijinog tela: slikar ih primjećuje i *strašno* uti-
kiva u svoje slikarske proizvode; student ih sladostrasno oseća, ali beži od njih, bojeći se da ne iznevini ciljeve i moralne nazore »revolucionara«, koji — iako mu se čini — može osvojiti *novi svet* u meni u kojoj može svoje lične prohteve podrediti opštim. Intelektualci su opijeni *kulturom*, Sofija — *prirodom*. Oni deluju utopijski zaneseno, knjiški nespretno, neubedljivo, pa, u izvesnoj mēni, smešna. Ona deluje spontano, po nagonu prirodne svoga (pretežno telesnog) bića, pa zato stvarno, ubedljivo, prirodno; smešna je kad sve podneđuje telesnoj sreći i kad svoje prirodne ljubane sklonosti vezuje za one koji se neprirodno odnose prema njima; smešna je kad naivno teži da prevaziđe samu sebe spajajući se, telom i pameću, s onima koji su intelektualno iznad nje i, uprkos verbalne privrženosti, van njenog društvenog položaja.

Sofija naivno, prostodušno, gleda i prihvata postojeći svet; oni naivno veruju da ga mogu olako, pojedinačnom (često me-
odgovarajućom) akcijom izmeniti. Parodijski humor upravo izvire iz obostrane naivnosti, njene i njihovne.

Sofijini ciljevi nisu ni daleki ni mutni (koliko njihov). Uočljiv manjak znanja o dosta lako madoknađuje viškovima izvorne osećajnosti. I kad uprošćeno misli, govori, postupa, ona — sledeći zov svoje osećajnosti, zov tela pre svega — deluje sigurno, spontano, čak razložno, koji put. Mnoge stvari ne razume, ali zna da oseti neskladnosti i neprirodnosti u ponašanju i govoru drugih. Oseća neprirodnosti u studentovom govoru, podstičući time čitaoca da maštati kako iza bezličnosti toga govora stoji dobrovoljno obezličeni pojedinaac, komičan u svom naporu da se (osujećujući svaki sopstveni interes, čak i svaki lični, prirodni prohtev), preko svake mere podredi kolektivnom interesu i volji, radi navodnog ostvarenja radikalnog preobražaja društva, zaboravljajući pri tome da se slobodno društvo ne ostvaruje prekomernim žrtvovanjem slobode jedinki toga društva. Student nema *svojih* reči, govori tuđe, reči iz otuđene glave ustanove kojoj hoće da pripada. Otuđen od sebe, u lime »mrtve prirode« svojih iskrenih, ali papirnatih, južnoškkih projekata, on previča Sofijinu »živu prirodu«, kao što je previča i slikar koji zaviruje u голу i »živu prirodu«

bujnih Sofijinih grudi samo da bi oblikovao i obojio голу i »mrtvu prirodu« svojih, ipak, merevolucionarnih *slika*.

Autorski glas je ovde nečujan, vešto zaklonjen. Kad treba uz Sofijino naivno pričanje dati neki korektivni, »autorski« komentar, to se prepušta »dopunskim«, posuđenim glasovima Sofijinih neaktivnih ljubavnika, odnosno aktivnim glasovima njenih »saves-todavnih« učiteljica i drugarica.

Smiljanić je odlično iskoristio i »dokumentarnu« uverljivost ljubavnih pisama i izazovnost otkrivanja njihovih intimnih, golica-
vavih sadržaja. Oblikovnu i smisaonu celovitost delu, sastavljenom od relativno samostalnih pismenih poruka, daje objedinjujuća silina Sofijinih mestitanih ljubavnih težnji, komentara.

Majstorski izabrano »žensko« pripovedno stanište, autor uspešno osmažuje dijalekatskim govornim karakteristikama junakinje.

Prepuštajući vodeću reč ispo-
vestima jedne relativno ograničene svesti, autor se hotimično izložio opasnostima oblikovanja *jednstrane* slike sveta. Ali to što bi se moglo uzeti ko ograničujuć činilac pripovednih mogućnosti — ta Sofijina meuka svest — javlja se istovremeno kao činilac pripovedne slobode: ta svest je čista, pa, dakle, slobodna od prethodnih, obavezujućih načina mišljenja i prosuđivanja. Budući bliska čistoti sasomsvojinosti *deže svesti*, neka pripovedna svest stiče preimućstva upravo čednošću svoje nezaposednute, nepredodređene sli-
sveta. Otuda naivni kazivač — kaskav je Sofija Malovrazić — gledala i izlaže kao da sve posmatra iz nevine pozicije onog koji prvi put vidi, i prvi put o tome pripoveda.

Kako nam je vrlo poznato (to čemu se Sofija prostodušno iščuđava, mi se istovremeno čudimo njenom čuđenju i smešimo se, primajući s jednakim humornim zadovoljstvom kako njeno nerazumevanje razumljivog, tako i bespolno, ljalo-
tvoriteljstvo« njenih potencijalnih, nerotičnih ljubavnika (a tamo gde nema Erosa, nema ni ljubavi ni tvoriteljstava!).

Lik Sofije Malovrazić poznat nam je još iz romaneskne trilogije o Hegelu Miliradoviću. I tamo je zračio svežinom, živošću, stojeći u kontrasnoj poziciji prema mekim osujećenim, dogmatiziranim likovima romana.

Poznatli glas te dobroćudne ženske svemu ispričanom daje ton vedrine, pitomosti, čovekoljublja. Jednostavnost njenog mišljenja i govora daje pripovedanju lakoću zabavnog štiva, shvatljivog i prihvatljivog čitaocima svih uzrasta.

Ljubavne ispovesti Sofije Malovrazić jeste originalno, zanimljivo i dobro pisano štivo. Ono ispunjava bar dva zadatka: svojom naglašenom zanimljivošću i jednostavnošću nadomešćuje jednu (i u nas) uvreženu, bezvrednu slatunjavu »ljubavnu« prozu; a istovremeno (rad učiteljske tematike) ne žrtvuju se osobenosti dobrog pripovedanja, u kojem je lik glavne junakinje dat snažno, psihološki uverljivo i duhovito. Taj lik bi, čini se, i dalje mogao biti inspirativna osnova Smiljanićeva pripovedanja.

MIODRAG PAVLOVIĆ: »PEVANJA NA VIRU«,

»Slovo Ljubve«, Beograd 1977.

Piše: Damjan Antonijević

»U nama se nešto odaziva na oblike stvorene nekad, i Muza Arheologije nas uverava da se sluhom može dokonati pološaj i smisao drevnih predmeta, ako nastojimo da dođemo unutra u njih, da iz njih vidimo njihove moguće odnose. Ona podstiče ono što inače hoćemo da verujemo: da vreme nije neprobajno. Na veliku daljinu opštenje preko umetničkog dela lakše je nego preko zanka. Naslućuje se ponovljivost ljudskog iskustva, iako se nikad isti oblik ni života ni stvaranja ne vraća, ne ponavlja. Kamene glave Lepenskog Vira nisu nešto što bismo mi danas mogli napraviti. Ali možemo da im uputimo, iz svoje unutrašnjosti, neko zračenje. Raspoznajemo ljudsku bitnost u jednostavnijim odnosima.

I obratno: neponovljivost jedne drevne kulture zrači u pravcu nas i dodaje nam nešto što nikada sami ne bismo dostigli. Dodaje našoj savesti jedan kameni odzvon koji do sada nismo poznavali; svest se od toga širi — raspoznajemo u njoj dublji dah i disanje.«

To je završni deo Pavlovićevog eseja *Lepenski vir, iznutra*, kojim se okončavaju *Pevanja na viru*, eseja dovoljno instruktivnog da se možemo, još na početku, potpuno osloniti na njega, bar kad je reč o razložima i motivima za nastajanje ove knjige. Jer, očito je, pesniku nije samo do homologije kultura, homologija našeg i života na Viru. On dobro zna koliko se to može razlikovati, koliko tu ima stvarničkog »između« i »preko« /reči koje stiče Pavlovićev Lepenac, ako ne pesnik, ali promalazač reči sigurno, i to onih fatalnih, i po tome tragičnijih od bilo koga današnjeg pesnika/ — pa je Pavlovićeva poezija u *Pevanjima*, pored tih sličnosti, ali i razlika, ipak pevala u korist razgovora sa svetlućavim dubinama na daljini od »osam svetlosnih koraka«.

Pavlovićeva poezija je često odazov na razgovor, ako već sama po sebi nije poetska replika. To podrazumeva i intelektualnu provokaciju za ulazak u pesmu, ili intelektualizovanje provokacije. Ovdje su to miblje /i/ ili ljudske glave Lepenskog Vira. Ovdje je to pokušaj dvostrukne komunikacije, ulaska u neprozirnu dubinu i poetsko osenčenje te dubine u madi da bi to moglo da takne i one dubine koje su nama danas neophodne, bez kojih ne možemo, a koje su itako fluidne, neuhvatljive.

Podstaknut neposrednom blizinom tog »otkopanog kamenja«, ekspresivnom neposrednošću njihovom, a, istovremeno, strahovitom udaljenošću u regresivnom vremenu, zagonetnošću njihovog smisla, ali i projekcijom ove kulture, ovog govorenja iz dubine milenijuma, u ponore budućnosti, — Miodrag Pavlović dokazuje svojim pesničkim opredeljivanjima, ne samo u ovim *Pevanjima*, da je prošlost veliki izazov za njegovu poetsku imaginaciju i velika potreba da se s njom upostavi dijalog, ostvare komunikacija, uprkos /ili/ baš zbog toga/ smetnji u »komunikacijskom kanalu« vremena.

Pavlovića fascinira ta istovremenost /ali i ne-istovetnost/ iskustvene blizine i vaniskustvene daljine, ta mogućnost prihvatanja i otimanja kamenih figura Lepenskog Vira, koje, totemski ljubomorno čuvaju svoj integritet smisla, svoju viziju sveta koji ih je rodio i čiji su izraz, ali koje, istovremeno, znače i zrače, kao mosioci jedne određene kulture, svoje postojanje, svoju poruku, svoje, samim tim, potencijalne veze s drugim kulturama u vremenu i prostoru.

Pevanja na viru su knjiga komunikacije s pradrevnom kulturom u ime dubokih, čudnih, neraskidivih ljudskih veza i odnosa koje umaju da savladaju vreme, to je *knjiga otkrića ljudske snage umetničkog dela*, to je *knjiga otkrića homolognosti ljudskog iskustva*, ali i njegove nesumnjive razvojnosti i progresivnosti. Ali, to je i *knjiga arheti-*

